

Sógor Árpád*

Szociológia Doktori Iskola, Babeş–Bolyai Tudományegyetem

A református lelkészi rekruitáció társadalmi háttere Erdélyben (1944–2003)

Bevezetés

A lelkipásztori hivatás utánpótlásának kérdése a keresztyén egyházak életének egyik alapvető stratégiai jelentőségű vetülete. Egy egyház hosszú távú működése és megújulási képessége nagymértékben függ attól, hogy milyen társadalmi csoportokból, milyen földrajzi térségekből és milyen családi háttérrel rendelkező fiatalok választják a lelkipásztori szolgálatot. Ezért a lelkészi rekruitáció vizsgálata nem pusztán felsőoktatási vagy oktatásszociológiai kérdés, hanem egyben az egyház társadalmi beágyazottságának, közösségmegtartó erejének és jövőbeni működési lehetőségeinek egyik legfontosabb mutatója.

Az elmúlt évtizedek nemzetközi szakirodaloma egyre nagyobb figyelemet fordított a papi és lelkipásztori hivatás társadalmi meghatározottságára. A kutatások rámutattak arra, hogy a hivatásválasztást nem kizárólag személyes vallási élmények vagy spirituális motivációk alakítják, hanem jelentős szerepet játszanak a családi háttér, a társadalmi státusz, a kulturális tőke, a földrajzi környezet és az egyházi szocializáció különböző formái is.¹ Míg Nyugat-Európában és Észak-Amerikában számos empirikus vizsgálat² elemezte a lelkipásztori rekruitáció sajátosságait,³ addig az erdélyi református lelkészképzés társadalmi hátteréről csupán Nagy Géza (1887–1971) teológiai tanár *A Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet története* című könyve és Ósz Sándor Előd *Egy beiratkozási anyakönyv tanulságai. A kolozsvári Református Teológiai Fakultás hallgatói 1895–1948* című tanulmánya nyújtott képet.⁴

* Sógor Árpád (Marosvásárhely, 1973) 1996–2023 között a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet ifjúsági lelkésze volt, jelenleg ugyanott főütkár. Pasztorálpszichológiai tanulmányokat folytatott Debrecenben, Kolozsváron, és szintén Kolozsváron szerzett családterapeuta képesítést. Kutatási területei: teológiai hallgatók pályaszocializációja, lelkipásztori élettörténetek, hivatás és életpálya kapcsolata. Saját módszere a sakkterápia. E-mail címe: sogor@proteo.hu.

¹ Wittberg, Patricia: The Influences of Families on Religious Vocations. In: Thomas P. Gaunt (ed.): *Pathways to Religious Life*. Oxford University Press, New York 2018, 37–60.

² Francis, L. J. – Hills, P.: Psychological Well-being and Ministry Satisfaction among Church of England Clergy: A Longitudinal Study. In: *Pastoral Psychology* 69 (2020), 45–60.

³ Sógor Árpád: International Clergy Career Research – A Summary Review. In: *Belvedere Meridionale* 38 (2026/1), (28–42).

⁴ Nagy Géza: *A Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet története*. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 1995. Ósz Sándor Előd: *Egy beiratkozási anyakönyv tanulságai. A kolozsvári Református Teológiai Fakultás hallgatói 1895–1948*. In: *Református Szemle* 111. (2018/4), 436–448.

A kutatások egyik legkövetkezetesebb eredménye, hogy a családi háttér kiemelkedő jelentőségű a hivatás kialakulásában. Dean R. Hoge és munkatársai az amerikai katolikus papok körében végzett vizsgálatai kimutatták,⁵ hogy a papi hivatást választó személyek jelentős része vallásilag aktív családból származik, ahol a rendszeres istentiszteleti részvétel, a közös imádság, a bibliaolvasás és az egyházi szolgálat természetes része volt a mindennapi életnek. A család nem pusztán vallási ismereteket közvetít, hanem olyan értékeket, identitásmintákat és szerepelvárásokat is, amelyek elősegítik a lelkipásztori pálya elfogadását. Különösen erős hatással bírnak azok a családok, amelyekben valamelyik közeli hozzátartozó maga is lelkipásztor, teológus vagy más egyházi szolgálattevő.

Számos kutatás hangsúlyozza az egyházi szocializáció jelentőségét is. A gyülekezeti ifjúsági közösségek, a vasárnapi iskola, az egyházi táborok, a kórusok, valamint a különböző önkéntes szolgálatok olyan vallási és közösségi élményeket biztosítanak, amelyekben a fiatalok személyes kapcsolatba kerülhetnek a lelkipásztori szereppel. Charles Y. Glock vallásszociológiai modellje⁶ alapján ezek az élmények nem csupán a vallásgyakorlat intenzitását növelik, hanem hozzájárulnak ahhoz is, hogy a vallási identitás fokozatosan életpálya-orientációvá alakuljon. Protestáns közegben különösen nagy jelentősége van a konfirmáció utáni ifjúsági munkának és a gyülekezeti mentoroknak, és ezek gyakran döntő szerepet játszanak a hivatás felismerésében.

A társadalmi háttér és a kulturális tőke szerepére Pierre Bourdieu elmélete hívja fel a figyelmet.⁷ A kulturális tőke, vagyis az iskolázottság, a könyvkultúra, a nyelvi kompetenciák, a vallási műveltség és az értelmiségi minták jelentősen befolyásolják, hogy egy fiatal mennyire érzi természetesnek a felsőfokú teológiai tanulmányokat. Azokban a családokban, ahol magasabb az iskolázottság, és erősebb a kulturális erőforrások jelenléte,⁸ nagyobb valószínűséggel alakul ki olyan habitus, amely nyitott az egyházi szolgálat és a teológiai pálya iránt. Így a lelkészi hivatás nem csupán vallási döntés, hanem a család által közvetített kulturális minták és társadalmi erőforrások által is formált életút.

A földrajzi és közösségi környezet szintén fontos tényező. A nemzetközi vizsgálatok szerint a kisebb települések, a vallásilag homogénebb közösségek és az erős gyülekezeti kapcsolatok kedvezőbb feltételeket teremtenek a hivatás kibontakozásához, mint a szekularizált nagyvárosi környezet. A helyi gyülekezet társadalmi

⁵ Hoge, Dean R.: *The First Five Years of the Priesthood: A Study of Newly Ordained Catholic Priests*. Liturgical Press, Collegeville 2002.

⁶ Glock, Charles Y. – Stark, Rodney: *Religion and Society in Tension*. Rand McNally & Company, Chicago 1965.

⁷ Bourdieu, Pierre: *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése*. A kötetet válogatta, a fordítást ellenőrizte Ferge Zsuzsa, Léderer Pál. Ford. Ádám Péter, Ferge Zsuzsa, Léderer Pál. Utószó: Ferge Zsuzsa. Társadalomtudományi könyvtár. Gondolat Könyvkiadó, Budapest 1978.

⁸ Wehler, Hans-Ulrich: Pierre Bourdieu. Az életmű magva. In: *Korall* (2001/3–4), 247–252.

beágyazottsága, a lelkipásztor közösségi tekintélye, valamint az egyházi szerepek láthatósága hozzájárulnak ahhoz, hogy a lelkipásztori pálya reális és megbecsült életútként jelenjen meg a fiatalok előtt.

Az utóbbi évek kutatásai azt is kimutatták, hogy a hivatás kialakulása csak ritkán vezethető vissza egyetlen döntő eseményre. Donald Super életpálya-elmélete⁹ és Mark Savickas¹⁰ életpálya-konstrukciós modellje alapján a hivatás inkább hosszú fejlődési folyamatként értelmezhető, amelyben a családi hatások, az iskolai tapasztalatok, a vallási közösségek, a mentorok, a személyes kompetenciák és az életút során szerzett tapasztalatok fokozatosan épülnek egymásra. A lelkipásztori identitás ennek eredményeként nem egyszeri „elhívásélmény”, hanem folyamatosan formálódó életpálya-konstrukció.

Ezek az eredmények arra utalnak, hogy a papi és lelkipásztori hivatás vizsgálata nem korlátozható kizárólag a spirituális dimenzió elemzésére. A hivatás kialakulása¹¹ olyan többszintű társadalmi folyamatként értelmezhető, amelyben a vallási tapasztalatok, a családi szocializáció, a kulturális tőke, a társadalmi státusz, a földrajzi környezet, az egyházi közösség és a személyes életút kölcsönhatásban alakítják a lelkipásztori pályára vezető döntést. Ezért a kortárs vallásszociológiai kutatások¹² a hivatást egyre inkább komplex társadalmi és életrajzi konstrukcióként értelmezik, amelyben az egyéni és a strukturális tényezők elválaszthatatlanul összefonódnak.

Jelen tanulmány ezt a hiányt kívánja pótolni. Elemzésünk a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet (KPTI) 1944 és 2003 között beiratkozott 1763 hallgatójának adatbázisára épül. Az adatbázis 1895-től napjainkig 5161 beiratkozott diák adatait tartalmazza, de a vizsgálat az 1944–2003 között beiratkozott református hallgatókra szorítkozik. Az adatbázis lehetővé teszi, hogy közel hat évtizeden keresztül kövessük a református lelkészi utánpótlás társadalmi és földrajzi szerkezetének változásait. A vizsgálat különös figyelmet fordít a történeti korszakok közötti eltérésekre, valamint arra, hogy a családi és területi háttér milyen mintázatokat mutat a lelkészi rekrutáció folyamatában.

A tanulmány elsődleges célja annak feltárása, hogy milyen társadalmi háttérből rekrutálódtak az erdélyi református lelkészek a vizsgált időszakban, illetve hogy

⁹ Super, Donald E.: Vocational Adjustment: Implementing a Self-Concept. In: *The Career Development Quarterly* 36 (1988/4), 351–357.

¹⁰ Savickas, Mark L.: Career Construction: A Development Theory of Vocational Behaviour. In: Brown, Duane (ed.): *Career Choice and Development*. Fourth edition. Jossey-Bass, San Francisco, USA 2002, 149–205.

¹¹ Max Weber: *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*. Ford. Józsa Péter, Lissauer Zoltán, Somlai Péter. A Társadalomtudomány Klasszikusai. Cserépfalvi Könyvkiadó, Budapest 1995, 64–67.

¹² Fazakas Sándor: A protestáns etika feladata, alapjai, hagyományai és az erkölcsi meggyőződés kialakítása. In: Uő (szerk.): *A protestáns etika kézikönyve*. Kálvin Kiadó – Luther Kiadó, Budapest 2017, 15–50.

ez a társadalmi bázis miként változott a második világháborút követő politikai és társadalmi átalakulások során. Ennek keretében elemezzük a hallgatók regionális és települési származását, a lakóhely etnodemográfiai sajátosságait, valamint a családi háttér – különösen a szülők iskolázottságának és foglalkozásának – szerepét.

A kutatás három fő kérdés köré szerveződik:

1. Milyen földrajzi és társadalmi háttérből rekrutálódtak a Protestáns Teológiai Intézet hallgatói 1944 és 2003 között?

2. Kimutathatók-e szignifikáns változások a református lelkészi rekrutáció társadalmi szerkezetében a vizsgált négy történeti korszak között?

3. Mely társadalmi tényezők, különösen a családi háttér és a földrajzi környezet bizonyultak a református lelkészi rekrutáció legmeghatározóbb elemeinek?

A tanulmány nem a lelkészi életpálya teljes folyamatát vizsgálja, hanem annak első szakaszára, vagyis a rekrutáció társadalmi hátterére összpontosít. Ennek megfelelően az elemzés a beiratkozás előtti társadalmi, családi és földrajzi tényezőkre helyezi a hangsúlyt, amelyek meghatározták a református lelkészképzés hallgatói utánpótlását a vizsgált közel hat évtized során.

1. Módszertan

A kutatás empirikus alapját a KPTI 1944 és 2003 között beiratkozott hallgatóinak adatbázisa képezi, amely az intézet anyakönyve, a hallgatói törzskönyvek és személyi nyilvántartások¹³ adatainak számítógépes feldolgozásából készült. Az adatbázis 1763 hallgató személyi, földrajzi, családi és tanulmányi adatait tartalmazza, így a vizsgálat nem mintavételen, hanem a vizsgált időszak teljes hallgatói populációján alapul. Ez lehetővé teszi, hogy a református lelkészi rekrutáció társadalmi hátterét hosszú idősorban, teljes körű empirikus adatok alapján és reprezentatív módon elemezzük.

Az adatbázis több mint ötven változót tartalmaz, amelyek lefedik a hallgatók demográfiai jellemzőit (nem, születési év), települési-földrajzi származási hátterét (régió, egyházmegye, településtípus, a magyar és református lakosság aránya), családi, társadalmi hátterét (a szülők foglalkozása és iskolázottsága), valamint a tanulmányokkal kapcsolatos alapinformációkat. Ez a tanulmány kizárólag a rekrutáció társadalmi hátterét vizsgálja, ezért az életpályára, szolgálati helyekre és egyházi tisztségekre vonatkozó változók elemzése terjedelmi okokból nem képezheti a kutatás tárgyát.

A történeti változások vizsgálata érdekében a hallgatókat tanulmányi kohorszok (évjáratok) szerint négy korszakba soroltuk: 1944–1963, 1964–1979, 1980–1989 és 1990–2003. A korszakhatárok kijelölését a romániai politikai és társadalmi

¹³ Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet Levéltára. Beiratkozási anyakönyvek (1944–2003). Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet Levéltára. Hallgatói törzskönyvek és személyi nyilvántartások (1944–2003).

változások, az egyházi működés feltételeinek átalakulása, valamint a KPTI képzési rendszerének változásai indokolták. Az első két korszak a kommunista rendszer kialakulásának, illetve konszolidációjának időszakát reprezentálja, a harmadik a Ceaușescu-rendszer utolsó évtizedét, míg a negyedik a rendszerváltozást követő új társadalmi és intézményi környezetet.

Az adatok feldolgozása IBM SPSS Statistics programmal történt. Az elemzés első lépéseként leíró statisztikai eljárásokat alkalmaztunk (gyakorisági táblázatok, átlagok és szórások), amelyek a vizsgált populáció alapvető jellemzőinek bemutatását szolgálták. A kategorikus változók közötti összefüggések vizsgálatára a Pearson-féle khi-négyzet próbát alkalmaztunk.

Az alkalmazott statisztikai eljárások annak vizsgálatát tették lehetővé a megfogalmazott kutatási kérdések mentén, hogy a református lelkészi rekrutáció földrajzi és társadalmi jellemzői miként változtak a vizsgált közel hat évtized során, illetve hogy kimutathatók-e statisztikailag igazolható különbségek a történeti korszakok között.

2. Eredmények

2.1. A vizsgált minta demográfiai jellemzői

A minta demográfiai jellemzőinek bemutatása elsősorban a nemek szerinti összetételre és a beiratkozás kori életkorra összpontosít, mivel ezek alapvetően meghatározzák a református lelkészi rekrutáció társadalmi karakterét.

1. táblázat. A hallgatók nem szerinti megoszlása történeti korszakonként

<i>Beiratkozási korszak</i>	<i>Férfi</i>	<i>%</i>	<i>Nő</i>	<i>%</i>	<i>Összesen</i>
1944–1963	526	94,9	28	5,1	554
1964–1979	439	97,8	10	2,2	449
1980–1989	98	90,7	10	9,3	108
1990–2003	543	83,3	109	16,7	652
Összesen	1606	91,1	157	8,9	1763

A teljes vizsgált időszakban a hallgatók döntő többsége férfi volt. Az adatbázisban 1606 férfi (91,1%) és 157 nő (8,9%) szerepel. Ez az arány jól tükrözi a református lelkipásztori szolgálat történeti sajátosságait, hiszen a vizsgált időszak nagy részében a lelkipásztori pálya alapvetően férfi hivatásnak számított.

A nemek aránya azonban a vizsgált hat évtized során jelentős változást mutatott. Az 1944–1963 közötti időszakban a nők aránya még csupán 5,1% volt, amely az 1964–1979 közötti korszakban 2,2%-ra csökkent. 1955–1971 között nem hirdettek meg női helyeket a felvételin. Az 1980-as években már mérsékelt növekedés figyelhető meg (9,3%), ami nem jelent számbeli növekedést, hanem azzal magyarázható, hogy a fiú helyek számát egyre inkább korlátozták, de azért egy-egy női hallgatót is felvettek, a rendszerváltozást követően pedig 16,7%-ra emelkedett

a női hallgatók aránya. 1990 után a fenntartó egyházak igazgatótanácsai határozzák meg évről évre a kiírt helyek számát. Jelenleg 4 férfi hallgató után 1 női hallgatót vesznek fel a felvételi során, s így az Erdélyi Református Egyházkerület (EREK) esetében 12 helyet hirdettek meg férfiak számára és 3 helyet nők számára, a Királyhágómelléki Református Egyházkerület (KREK) esetében pedig 4-et férfiak és 1-et nők számára).

A beiratkozási korszak és a nem közötti kapcsolat statisztikailag szignifikánsnak bizonyult [$\chi^2(3)=83,88$; $p<0,001$; Cramer's $V=0,218$]. Ez arra utal, hogy a női hallgatók megjelenése nem véletlenszerű ingadozás eredménye, hanem a református lelkészképzés társadalmi szerkezetének fokozatos átalakulását tükrözi. Különösen az 1990 utáni időszak jelent fordulópontot, amikor a női hallgatók aránya jelentősen megnőtt minden korábbi korszakhoz képest. Ez a változás feltehetően nem csupán az egyházi intézményrendszer nyitottabbá válásával, hanem a nők társadalmi szerepének átalakulásával és a református lelkészi hivatás szélesebb körű elfogadottságával is összefügg.

2.2. A beiratkozáskori életkor

2. táblázat.

A hallgatók életkor szerinti megoszlása történeti korszakokonként

<i>Beiratkozás éve – 4 korszak</i>	<i>Átlag</i>	<i>Esetszám</i>	<i>Szórás</i>	<i>Minimum</i>	<i>Maximum</i>
1944–1963	20,13	552	2,976	15	42
1964–1979	20,60	449	2,468	17	42
1980–1989	20,38	108	1,956	16	29
1990–2003	20,41	652	2,598	18	43
Összesen	20,37	1761	2,662	15	43

A teljes vizsgált időszakban (1944–2003) a hallgatók átlagosan 20,37 évesen kezdték meg teológiai tanulmányaikat. Ez azt mutatja, hogy a református lelkészképzésbe jelentkezők döntő többsége közvetlenül a középiskolai tanulmányok befejezését követően iratkozott be.

1944–1963

Az első korszakban a beiratkozási átlagéletkor 20,13 év, amely a négy periódus közül a legalacsonyabb. A közel 3 éves szórás viszonylag nagy életkori változatosságot jelez. A 15 és 42 év közötti életkori intervallum arra utal, hogy bár a hallgatók többsége fiatal volt, idősebb jelentkezők is előfordultak. Ennek hátterében egyrészt a második világháború utáni rendkívüli társadalmi körülmények, másrészt pedig a képzési lehetőségek időleges megszakadásai állhattak.

1964–1979

Ebben az időszakban az átlagéletkor 20,60 évre emelkedett, ami a négy korszak közül a legmagasabb érték. Ugyanakkor a szórás (2,47 év) már kisebb, vagyis

a hallgatók életkora valamivel egységesebbé vált. Az átlag enyhe emelkedése valószínűleg azzal függ össze, hogy a kommunista időszakban a felvételi folyamatok, a katonai szolgálat vagy más adminisztratív tényezők egyes hallgatóknál késleltethették a beiratkozást.

1980–1989

Az 1980-as években az átlagéletkor ismét 20,38 évre csökkent. Ez a periódus mutatja a legkisebb szórást (1,96 év), ami azt jelenti, hogy a hallgatók életkora ekkor volt a leghomogénebb. A legidősebb beiratkozó is csak 29 éves volt, ami arra utal, hogy ebben az évtizedben szinte kizárólag a hagyományos életkorban jelentkezők kerültek be a teológiára.

1990–2003

A rendszerváltozást követően az átlagéletkor 20,41 év, vagyis lényegében változatlan maradt az előző időszakhoz képest. A szórás ismét növekedett (2,60 év), miközben a legidősebb hallgató már 43 éves volt. Ez arra utal, hogy a rendszerváltozás után megnyíltak a felsőoktatási lehetőségek azok számára is, akik korábban különböző okokból nem kezdhették meg teológiai tanulmányaikat, így az életkori összetétel ismét változatosabbá lett.

A négy történeti korszak összehasonlítása alapján megállapítható, hogy a beiratkozási átlagéletkor meglepően stabil maradt: minden periódusban 20–21 év között alakult, és a különbség a legkisebb és a legnagyobb átlag között is csupán 0,47 év. Ez arra utal, hogy a református lelkészképzésbe való belépés életkori mintázata lényegében változatlan maradt a vizsgált hat évtizedben, függetlenül a jelentős politikai és társadalmi átalakulásoktól.

A korszakok közötti eltérések inkább az életkori szóródásban, mintsem az átlagéletkorban figyelhetők meg. Az 1980-as évek homogénebb hallgatói összetételével szemben az 1944–1963-as és az 1990 utáni időszak nagyobb életkori diverzitást mutat, ami a történelmi átmenetekből, illetve a képzéshez való hozzáférés megváltozott lehetőségeiből fakad.

A korszakok összehasonlítása alapján megfigyelhető, hogy a beiratkozás kori átlagéletkor a vizsgált időszakban viszonylag stabil maradt, ugyanakkor a rendszerváltozást követően kissé növekedett az idősebb életkorban jelentkezők aránya. Ez részben annak tulajdonítható, hogy az 1990 utáni társadalmi nyitás lehetőséget biztosított olyan jelentkezők számára is, akik korábban politikai vagy társadalmi okokból nem kezdhették meg teológiai tanulmányaikat. 1990 januárjában a KPTI vezetősége behívta a korábbi években nagy eredményeket elért felvételizőket, akik helyek hiányában nem kezdhették el tanulmányaikat, és egy kibővített félév alatt végezték el az első tanévet.

A nemek és az életkor együttes elemzése alapján megállapítható, hogy a református lelkészképzés demográfiai szerkezete a vizsgált időszakban fokozatos, de jól érzékelhető átalakuláson ment keresztül. Míg a hallgatók életkori összetétele vi-

szonylag állandó maradt, addig a nemek szerinti megoszlás számottevően megváltozott a rendszerváltozást követően, ami a lelkészi hivatás társadalmi nyitottságának növekedésére utal. Az 1973–1989-es időszakban a sikeresen felvételiző férfi hallgatóknak 9 hónapos katonai szolgálatot kellett teljesíteniük, és egy év múlva iratkoztak be az első évfolyamra. A katonaviselt felvételizők közvetlenül a felvételi után elkezdheték tanulmányaikat. 1990 után eltörölték a kötelező sorkatonai szolgálatot, így a felvételizők nagy százalékban egyből az érettségi után lettek egyetemi hallgatók.

2.3. *A református lelkészi rekrutáció földrajzi háttere*

A református lelkészi rekrutáció egyik legfontosabb meghatározója a jelentkezők földrajzi háttere. A hallgatók származási helyének vizsgálata lehetővé teszi annak feltárását, hogy az EREK és a KREK mely régiói biztosították a lelképásztori utánpótlás legfontosabb bázisát, illetve azt, hogy ezek a mintázatok miként változtak a vizsgált közel hat évtized során. A földrajzi háttér elemzését három szinten végeztük el: régiók, egyházmegyék és településtípusok szerint.

2.3.1. *A hallgatók regionális megoszlása*

3. táblázat. A hallgatók regionális megoszlása

	<i>Gyakoriság</i>	<i>Százalék</i>
<i>Összesen</i>	1763	100
Kolozsvár	295	16,7
Marosszék	271	15,4
Bihar	234	13,3
Szilágyság	190	10,8
Szatmár	155	8,8
Háromszék	123	7
Nagyenyed és Dél-Erdély	93	5,3
Udvarhelyszék	92	5,2
Mezőség	75	4,3
Nincs adat	66	3,7
Brassó	45	2,6
Bánság	32	1,8
Nagybánya	28	1,6
Kalotaszeg	23	1,3
Külföld	18	1
Csik és Gyergyó	15	0,9
Magyarország	8	0,5

A teljes adatbázis 1763 hallgató regionális származását tartalmazza. A legnagyobb kibocsátó régió Kolozsvár és környéke volt (295 fő; 16,7%), amelyet Marosszék (271 fő; 15,4%), valamint Bihar (234 fő; 13,3%) követett. Jelentős utánpótlási bázist jelentett még Szilágyság (190 fő; 10,8%), Szatmár (155 fő; 8,8%), valamint Háromszék (123 fő; 7,0%). Ezzel szemben a legkisebb hallgatói létszám Magyarországról (8 fő), Csík és Gyergyó térségéből (15 fő), külföldről (18 fő), valamint Kalotaszegről (23 fő) érkezett.

A történeti korszakok összehasonlítása jól érzékelteti a református lelkészi rekrutáció regionális átalakulását.

Az 1944–1963 közötti időszakban a hallgatók többsége a hagyományos református központokból érkezett. Kiemelkedő volt Kolozsvár (84 fő), Szatmár (70 fő), Bihar (65 fő), Marosszék (55 fő) és Háromszék (55 fő) szerepe. Ebben a korszakban még viszonylag kiegyensúlyozott regionális megoszlás figyelhető meg, amely a történelmi református egyházszervezet hagyományos utánpótlási bázisát tükrözi.

A 1964–1979 közötti időszakban a teljes beiratkozási létszám mérséklődött, ugyanakkor a regionális szerkezet lényegében megmaradt. Marosszék (72 fő), Bihar (67 fő), Szilágyság (58 fő) és Kolozsvár (47 fő) továbbra is meghatározó szerepet játszottak a lelkipásztori utánpótlás biztosításában. Ebben az időszakban Nagyenyed és Dél-Erdély (41 fő), valamint Mezőség (25 fő) részesedése is számottevő maradt.

Az 1980–1989 közötti időszakban drasztikus visszaesés következett be: mindössze 108 hallgató kezdte meg tanulmányait. A csökkenés szinte valamennyi régiót érintette, azonban a legerősebb utánpótlási bázis továbbra is Kolozsvár (22 fő), Marosszék (20 fő) és Bihar (16 fő) marad. Több térségből ebben az évtizedben alig érkezett hallgató, ami jól tükrözi a késő kommunista időszak egyházpolitikai és társadalmi korlátait.

A rendszerváltozást követő 1990–2003 közötti időszakban jelentős növekedés figyelhető meg: 652 hallgató iratkozott be a teológiai képzésbe. A legnagyobb növekedést Kolozsvár (142 fő), Marosszék (124 fő), Bihar (86 fő), Szilágyság (79 fő) és Szatmár (48 fő) mutatta. Ugyancsak érzékelhetően nőtt Háromszék (44 fő), valamint Nagyenyed és Dél-Erdély (22 fő) részesedése. Figyelemre méltó, hogy ebben az időszakban már külföldről is megjelentek hallgatók (18 fő), ami a rendszerváltozás utáni nyitottabb nemzetközi kapcsolatrendszerre utal.

4. táblázat. A hallgatók regionális megoszlása korszakonként

Beiratkozás éve – 4 korszak					
Régió	1944–1963	1964–1979	1980–1989	1990–2003	Összesen
	0,4%				0,1%
Kolozsvár	15,2%	10,5%	20,4%	21,8%	16,7%
Szatmár	13,2%	6,5%	8,3%	7,4%	9,0%
Bánság	2,9%	2,7%	0,9%	1,1%	2,0%
Nagybánya	2,5%	2,0%	0,9%	0,9%	1,7%
Magyarország	0,5%			0,9%	0,5%
Külföld		0,2%	0,9%	3,4%	1,4%
Brassó	3,6%	4,0%		1,1%	2,6%
Nagyenyed és Dél-Erdély	5,6%	9,1%	6,5%	3,4%	5,7%
Kalotaszeg	0,2%	3,1%	2,8%	0,8%	1,3%

<i>Régió</i>	<i>1944–1963</i>	<i>1964–1979</i>	<i>1980–1989</i>	<i>1990–2003</i>	<i>Összesen</i>
Mezőség	4,2%	5,8%	11,1%	2,8%	4,5%
Marosszék	11,4%	16,5%	22,2%	19,2%	16,2%
Udvarhelyszék	7,8%	5,3%	2,8%	3,8%	5,4%
Csik és Gyergyó	0,2%	1,3%		1,4%	0,9%
Háromszék	10,3%	4,2%	5,6%	6,9%	7,2%
Bihar	12,8%	14,9%	14,8%	13,2%	13,6%
Szilágyság	9,4%	13,8%	2,8%	12,1%	11,1%
Összesen	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

A Pearson-féle khi-négyzet próba alapján szignifikáns kapcsolat mutatható ki a beiratkozási korszak és a régió között, ami arra utal, hogy a regionális rekrutáció szerkezete nem maradt teljesen változatlan a vizsgált időszakban. Az 1990 utáni időszak eltér a korábbi korszakoktól, amikor az átlagosnál nagyobb számú hallgató érkezett több hagyományosan református régióból.

2.3.2. Az egyházmegyék szerepe a lelkészi utánpótlásban

Beiratkozás éve – 4 korszak					
<i>Egyházmegye</i>	<i>1944–1963</i>	<i>1964–1979</i>	<i>1980–1989</i>	<i>1990–2003</i>	<i>Összesen</i>
Aradi	2,9%	1,3%		0,3%	1,4%
Bihari	7,5%	9,8%	10,2%	6,6%	7,9%
Brassói	3,5%	4,7%		1,2%	2,7%
Dési	5,3%	6,9%	12,0%	4,8%	5,9%
Erdővidéki	3,5%	2,2%	3,7%	2,3%	2,7%
Érmelléki	5,1%	3,3%	5,6%	6,2%	5,1%
Görgényi	3,1%	4,0%		5,1%	3,9%
Hunyadi	0,4%	0,4%	0,9%	0,8%	0,6%
Kalotaszegi	2,6%	4,7%	6,5%	2,2%	3,2%
Kézdi-orbai	5,8%	4,0%	1,9%	2,9%	4,0%
Kolozsvári	8,9%	6,2%	12,0%	7,2%	7,8%
Küküllői	2,9%	4,9%	9,3%	6,2%	5,0%
Marosi	4,2%	4,0%	11,1%	10,6%	6,9%
Maros-mezőségi	1,6%	2,4%	1,9%	3,2%	2,4%
Nagybányai	3,1%	1,3%	1,9%	1,7%	2,1%
Nagyenyedi	4,2%	5,3%	5,6%	2,0%	3,8%
Nagykárolyi	5,3%	3,3%	0,9%	3,1%	3,7%
Sepsi	5,1%	2,0%		4,3%	3,7%
Somlyói	3,8%	6,0%	2,8%	7,1%	5,5%
Szatmári	6,0%	4,7%	6,5%	5,4%	5,5%

<i>Egyházmegye</i>	<i>1944–1963</i>	<i>1964–1979</i>	<i>1980–1989</i>	<i>1990–2003</i>	<i>Összesen</i>
Székelyudvarhelyi	7,7%	7,3%	1,9%	5,7%	6,5%
Temesvári	1,1%	1,3%	0,9%	0,8%	1,0%
Tordai	1,1%	2,7%	3,7%	1,5%	1,8%
Zilahi	4,9%	6,7%		5,2%	5,2%
Más	0,5%	0,2%	0,9%	3,7%	1,7%
Összesen	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

A táblázat az egyházmegyéek szerinti származási megoszlást mutatja be a négy történeti korszakban. Az adatok oszlopszázalékok, vagyis minden korszakon belül az egyházmegyéek aránya együtt 100%-ot tesz ki. Ez lehetővé teszi annak vizsgálatát, hogy az EREK mely egyházmegyéi milyen mértékben járultak hozzá a teológiai hallgatók utánpótlásához, és hogyan változott ez a vizsgált a hat évtized során. A teljes mintában nem egyetlen egyházmegye dominál, hanem több közepes méretű kibocsátó terület rajzolódik ki. A legnagyobb arányban hallgatókat adó egyházmegyéek: bihari (7,9%), kolozsvári (7,8%), marosi (6,9%), székelyudvarhelyi (6,5%), dési (5,9%), somlyói (5,5%), szatmári (5,5%). Ez arra utal, hogy a KPTI utánpótlása földrajzilag kiegyensúlyozott volt, és nem egyetlen régióra épült.

1944–1963: a történelmi központok meghatározó szerepe

Az első korszakban a legtöbb hallgató a kolozsvári (8,9%), székelyudvarhelyi (7,7%), bihari (7,5%) és kézdi-orbai (5,8%) egyházmegyékből érkezett. Jelentős volt még a szatmári, dési és nagykárolyi egyházmegye szerepe is. A hallgatói utánpótlás ekkor viszonylag egyenletesen oszlott meg a történelmi református központok között.

1964–1979: Észak-Erdély megerősödése

A második korszakban a bihari egyházmegye vált a legjelentősebb kibocsátóvá (9,8%), miközben a dési, zilahi, székelyudvarhelyi és kolozsvári egyházmegyéek is magas arányban képviseltették magukat. Ezzel párhuzamosan csökkent több székelyföldi egyházmegye, például a kézdi-orbai és a sepsi részaránya, ami valószínűleg egyrészt a demográfiai változásokkal, másrészt az egyházmegyei határok módosulásával magyarázható.

1980–1989: koncentráltabb beiskolázás

Az 1980-as években néhány egyházmegye kiemelkedő szerepet kapott. A legmagasabb arányokat mutatják: dési (12,0%), kolozsvári (12,0%), marosi (11,1%), bihari (10,2%), kükküllői (9,3%). Ezzel szemben több kisebb egyházmegyből egyáltalán nem érkezett hallgató. Ez részben a korszak alacsonyabb hallgatói létszámából is következik, ugyanakkor arra is utal, hogy a beiskolázás néhány nagyobb egyházi központra koncentráldott.

1990–2003: kiegyensúlyozottabb regionális megoszlás

A rendszerváltozás után ismét szélesebb földrajzi bázis rajzolódik ki. A legjelentősebb kibocsátó egyházmegyék: marosi (10,6%), kolozsvári (7,2%), somlyói (7,1%), bihari (6,6%), érmelléki (6,2%), kükküllői (6,2%), székelyudvarhelyi (5,7%), szatmári (5,4%). A hallgatók ismét sokkal több egyházmegyéből érkeztek viszonylag kiegyensúlyozott arányban, ami arra utal, hogy a rendszerváltozás után a teológiai képzés regionális beágyazottsága megerősödött.

A vizsgált időszak egészében néhány egyházmegye végig alacsony részarányt képviselt: ilyen a hunyadi (0,6%), a temesvári (1,0%), az aradi (1,4%). Ezek elsősorban szórványterületek, ahol a református népesség lélekszáma is kisebb, ezért természetes módon kevesebb hallgatót küldtek a teológiára.

A táblázat alapján megállapítható, hogy a KPTI hallgatói az EREK és a KREK szinte teljes területéről érkeztek. A legnagyobb utánpótlást a történelmileg is népes református egyházmegyék, különösen a bihari, kolozsvári, marosi, székelyudvarhelyi és a dési biztosították, amelyek a teljes vizsgált időszakban meghatározó szerepet tölthettek be.

Ugyanakkor a korszakok között jól megfigyelhető egy területi átrendeződés. Az 1980-as években a hallgatói utánpótlás néhány nagyobb egyházmegyére koncentrálódott, míg a rendszerváltozás után ismét kiegyensúlyozottabb regionális megoszlás alakult ki. Ez összhangban áll a korábbi elemzésekben megfigyelt tendenciákkal is, amelyek szerint az 1990 utáni időszakban a teológiai képzés ismét szélesebb társadalmi és földrajzi bázisra támaszkodhatott.

A korszakok összehasonlítása arra is rámutat, hogy az egyes egyházmegyék hozzájárulása nem volt azonos mértékű. A khi-négyzet próba szignifikáns összefüggést jelzett a beiratkozási korszak és az egyházmegye között, ami arra utal, hogy a történeti változások eltérően érintették az egyes egyházmegyék rekrutációs potenciálját. Különösen a rendszerváltozást követő időszakban figyelhető meg több egyházmegye megerősödése, míg mások hallgatói aránya csökkent. 1990 után újból megalakultak a történelmi egyházmegyék, így változtak az egyházmegyei határok, például a korábbi kolozsvári egyházmegyéből alakult újra a tordai, a kalotaszegi és a két kolozsvári egyházmegye: a kolozsvári belső és a kolozsvári külső egyházmegye.

Az eredmények összességében azt jelzik, hogy a református lelkészképzés földrajzi rekrutációs bázisa nem maradt változatlan, hanem korszakonként módosult a politikai, társadalmi és egyházszervezeti átalakulásokkal összefüggésben.

2.3.3. A településtípus szerepe

A hallgatók lakóhelyét településtípus szerint megyeszékhelyre, városra és községre osztottuk. Az elemzés alapján a legtöbb hallgató községi és kisvárosi környezetből érkezett, ami jól tükrözi az erdélyi reformátusság hagyományos településszerkezetét.

5. táblázat. A hallgatók megoszlása településtípusok szerint

<i>Beiratkozás éve – 4 korszak</i>	<i>Településtípus</i>			<i>Összesen</i>
	<i>Megyeszékhely</i>	<i>Város</i>	<i>Falu</i>	
1944–1963	20,8%	16,6%	62,6%	100,0%
1964–1979	19,8%	16,3%	63,9%	100,0%
1980–1989	25,9%	27,8%	46,3%	100,0%
1990–2003	31,6%	20,6%	47,9%	100,0%
Összesen	24,8%	18,7%	56,5%	100,0%

Az 1944–1963 közötti időszakban a hallgatók döntő többsége falusi környezetből érkezett. Az 554 beiratkozott közül 347 fő (62,6%) faluban, 115 fő (20,8%) megyeszékhelyen, míg 92 fő (16,6%) egyéb városban élt. Ez azt jelzi, hogy a teológiai utánpótlás elsődleges bázisát a vidéki református gyülekezetek jelentették. A korszak sajátossága, hogy a református egyház társadalmi beágyazottsága továbbra is elsősorban a falusi közösségekhez kötődött, amelyek a politikai változások ellenére is megőrizték identitásukat és hivatáskibocsátó szerepüket.

A 1964–1979 közötti időszakban ez a szerkezet lényegében változatlan maradt. A falusi származású hallgatók aránya még enyhén emelkedett is (63,9%), míg a megyeszékhelyről (19,8%) és városból (16,3%) érkezők aránya kis mértékben csökkent. Ez arra utal, hogy a kommunista rendszer urbanizációs és iparosítási törekvései ellenére a teológiai pálya elsődleges társadalmi utánpótlását továbbra is a falvak biztosították. A vidéki gyülekezetek szerepe ebben az időszakban különösen meghatározó maradt.

A 1980–1989 közötti évtized jelentős fordulatot mutat. Bár a falusi háttér továbbra is relatív többséget képvisel (46,3%), aránya először csökkent 50% alá. Ezzel párhuzamosan jelentősen nőtt a városi hallgatók aránya: a megyeszékhelyekről érkezők aránya 25,9%-ra, az egyéb városokból érkezőké pedig 27,8%-ra emelkedett. A két városi kategória együtt már a hallgatók több mint felét (53,7%) adta. Ennek hátterében valószínűleg az 1970-es és 1980-as évek felgyorsuló urbanizációja, a családok városba költözése, valamint az egyre magasabb iskolázottság állhatott. Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy ebben az időszakban jelentősen visszaesett a teljes beiratkozó létszám is (108 fő), ami a Ceaușescu-korszak egyházpolitikai korlátozásainak és a felsőoktatási keretszámok szigorú szabályozásának következménye lehetett.

A 1990–2003 közötti időszakban újabb átrendeződés figyelhető meg. A rendszerváltozást követően a hallgatói létszám jelentősen megnőtt (652 fő), miközben a falusi háttér ismét relatív többséget képviselt (47,9%), de már nem érte el a korábbi kétharmados arányt. Ezzel párhuzamosan jelentősen emelkedett a megyeszékhelyekről érkező hallgatók aránya (31,6%), amely az egész vizsgált időszak legmagasabb értéke. Az egyéb városok aránya 20,6% volt. Ez azt mutatja, hogy

a rendszerváltást követően a református teológiai képzés társadalmi bázisa jelentősen kiszélesedett, és a városi értelmiségi családok is egyre nagyobb arányban választották a lelkészi hivatást.

A hallgatók származási településtípusa és a beiratkozás történeti időszaka közötti kapcsolat vizsgálatára elvégzett Pearson-féle khí-négyzet próba statisztikailag szignifikáns összefüggést mutatott ki: $\chi^2(6, N=1763)=47,68$; $p<0,001$. Ezért elvethetjük a nullhipotézist: a megyeszékhelyről, más városból, illetve faluról érkező hallgatók aránya nem volt azonos a négy vizsgált korszakban. Tehát 1944 és 2003 között kimutathatóan átalakult a református lelkészképzés településtípus szerinti rekrutációs bázisa.

A kapcsolat erősségét jelző Cramér-féle V értéke 0,116, ami gyenge összefüggésre utal. A történeti időszak tehát statisztikailag kimutatható, de mérsékelt szerepet játszott a hallgatók települési háttérének alakulásában. A rekrutáció változásait a korszak mellett feltehetően az urbanizáció, az iskolázási lehetőségek területi átrendeződése, a falusi református népesség demográfiai változásai, valamint a társadalmi mobilitás kiszélesedése is befolyásolta.

A lineáris tendencia vizsgálata szintén szignifikáns eredményt adott, $\chi^2(1)=35,70$; $p<0,001$, ami arra utal, hogy a településtípusok korszakonkénti változása jól meghatározható irányt követett. Ez összhangban áll azzal a feltételezéssel, hogy a vizsgált időszak első évtizedeiben a lelkészképzés utánpótlása elsősorban falusi közösségekből érkezett, míg a későbbi korszakokban fokozatosan növekedett a városi és megyeszékhelyi származású hallgatók súlya. A változás ugyanakkor nem jelentette a falusi rekrutáció eltűnését, hanem inkább a hallgatói utánpótlás települési háttérének kiegyensúlyozottabbá és társadalmilag heterogénebbé válását jelezte.

A településtípus és a történeti korszak közötti kapcsolat statisztikailag is igazolható, ugyanakkor a változás mértéke mérsékelt. A vizsgált időszak egészében a falusi eredetű hallgatók alkották a rekrutáció legfontosabb csoportját.

A földrajzi háttér vizsgálata alapján három fő következtetés vonható le:

1. A református lelkészi rekrutáció az egész időszakban néhány történelmileg meghatározó régióra és egyházmegyére épült, és ezek biztosították folyamatosan a legnagyobb hallgatói utánpótlást.

2. A politikai és társadalmi változások ellenére a földrajzi szerkezet alapvetően stabil maradt, ugyanakkor az 1990 utáni időszakban több régióban és egyházmegyében érzékelhető növekedés figyelhető meg.

3. A református lelkészi rekrutáció legfontosabb társadalmi bázisát mindvégig a falusi és kisvárosi közösségek jelentették, miközben a rendszerváltozást követően fokozatosan erősödött a városi hallgatók jelenléte is.

2.3.4. *A magyar lakosság aránya*

6. táblázat. A hallgatók megoszlása
származási lakhelyük és a magyar lakosság aránya szerint

A magyar lakosság aránya – a lakhelyén				
<i>Beiratkozás éve – 4 korszak</i>	<i>50%-nál több a magyar</i>	<i>20–49% a magyar</i>	<i>20%-nál kevesebb a magyar</i>	<i>Összesen</i>
1944–1963	39,2%	31,6%	29,2%	100,0%
1964–1979	40,0%	28,6%	31,5%	100,0%
1980–1989	32,4%	30,6%	37,0%	100,0%
1990–2003	38,8%	36,0%	25,2%	100,0%
Összesen	38,8%	32,4%	28,8%	100,0%

A református lelkészi rekrutáció társadalmi hátterének elemzésében fontos szempont annak vizsgálata, hogy a hallgatók milyen etnodemográfiai környezetből érkeztek. Ennek feltárása érdekében a felvétel kori lakóhelyeket a magyar lakosság aránya alapján három kategóriába soroltuk: 50%-nál nagyobb magyar többségű, 20–49%-os magyar lakosságú és 20%-nál kisebb magyar népességű települések.

Az elemzés 1748 hallgató adataira terjed ki. A teljes mintát tekintve a hallgatók legnagyobb része (38,8%) olyan településről érkezett, ahol a magyar lakosság aránya meghaladta az 50%-ot. Közel egyharmaduk (32,4%) vegyes etnikai összetételű településen élt (20–49% magyar), míg 28,8% olyan környezetből származott, ahol a magyarok aránya 20% alatti volt. Ez arra utal, hogy a református lelkész-képzés nem kizárólag a magyar többségű vidékekre támaszkodott, hanem jelentős számban vonzott hallgatókat szórványterületekről is.

1944–1963

Az első korszakban a hallgatók közel 40%-a magyar többségű településről érkezett, ugyanakkor a vegyes és a szórvány jellegű települések együttesen már a beiratkozók több mint 60%-át adták. Ez azt mutatja, hogy a háború utáni időszakban a teológia földrajzi beiskolázási bázisa viszonylag kiegyensúlyozott volt.

1964–1979

Ebben az időszakban lényegében változatlan maradt a magyar többségű településekről érkezők aránya (40,0%), miközben enyhén nőtt a szórványból érkezők aránya (31,5%). A vegyes lakosságú települések részaránya kissé visszaesett. A változások ugyan mérsékeltek, de arra utalnak, hogy a kommunista korszakban is sikerült fenntartani a hallgatói utánpótlást a kisebbségi helyzetű térségekből.

1980–1989

Ez a periódus mutatja a legmarkánsabb eltérést. A magyar többségű településekről érkezők aránya 32,4%-ra csökkent, miközben a 20% alatti magyar népességű településekről érkezők aránya 37,0%-ra emelkedett, ami a négy korszak legmagasabb értéke. Ez arra utal, hogy ebben az évtizedben a teológiai hallgatók

között a szórványterületekről érkezők súlya megnőtt. Ennek hátterében részben a Ceaușescu-korszak demográfiai és társadalompolitikai folyamatai, valamint az erdélyi magyar közösségek területi átrendeződése állhatott.

1990–2003

A rendszerváltozás után ismét módosult a hallgatók területi összetétele. A magyar többségű településekről érkezők aránya majdnem visszatért a korábbi szintre (38,8%), ugyanakkor a legjelentősebb növekedés a vegyes etnikai összetételű települések esetében figyelhető meg (36,0%). Ezzel párhuzamosan a szórványterületekről érkezők aránya 25,2%-ra csökkent, ami a vizsgált időszak legalacsonyabb értéke. Ez arra utalhat, hogy a rendszerváltozás után a teológiai képzés elsősorban a magyar tömb- és átmeneti régiókban tudta megerősíteni utánpótlását.

A négy korszak összehasonlítása azt mutatja, hogy a református lelkészképzés társadalmi bázisa földrajzilag végig sokszínű maradt. A hallgatók minden időszakban jelentős arányban érkeztek magyar többségű, vegyes és szórványtelepülésekről egyaránt. Ugyanakkor jól kirajzolódik egy átmeneti eltolódás az 1980-as években a szórványterületek felé, amelyet a rendszerváltozás után részleges visszarendeződés követett.

Magyar lakosság aránya a lakhelyén				
Régió	50%-nál több a magyar	20–49% a magyar	20%-nál kevesebb magyar	Összesen
Kolozsvár	26,5%	18,4%	55,1%	100,0%
Szatmár	16,5%	74,7%	8,9%	100,0%
Bánság	11,1%	16,7%	72,2%	100,0%
Nagybánya	23,3%	26,7%	50,0%	100,0%
Magyarország	66,7%	33,3%		100,0%
Külföld	66,7%	16,7%	16,7%	100,0%
Brassó	37,8%	20,0%	42,2%	100,0%
Nagyenyed és Dél-Erdély	12,9%	20,8%	66,3%	100,0%
Kalotaszeg	78,3%	4,3%	17,4%	100,0%
Mezőség	26,6%	31,6%	41,8%	100,0%
Marosszék	36,7%	50,7%	12,6%	100,0%
Udvarhelyszék	85,3%	7,4%	7,4%	100,0%
Csik és Gyergyó	87,5%	12,5%		100,0%
Háromszék	88,1%	11,1%	,8%	100,0%
Bihar	33,9%	30,5%	35,6%	100,0%
Szilágyság	44,4%	39,8%	15,8%	100,0%
Összesen	38,8%	32,4%	28,8%	100,0%

A teljes mintát tekintve a hallgatók 38,8%-a magyar többségű településről (50% feletti magyar lakosság), 32,4%-a vegyes etnikai összetételű településről (20–49%),

míg 28,8%-a szórványjellegű, 20% alatti magyar lakosságú településről érkezett. Ez jól mutatja, hogy az EREK lelkészképzése nem csupán a magyar tömbterületekre épült, hanem jelentős utánpótlást kapott a vegyes és a szórványvidékekről is.

A legmagasabb magyar többségű településekről érkező hallgatói arány a hagyományos székelyföldi és kalotaszegi régiókban figyelhető meg: Háromszék: 88,1%; Csík és Gyergyó: 87,5%; Udvarhelyszék: 85,3%; Kalotaszeg: 78,3%. Ezekben a régiókban a hallgatók döntő többsége olyan településről származott, ahol a magyar lakosság abszolút többséget alkotott. Ez megfelel a régiók történeti-etnikai sajátosságainak, hiszen ezek Erdély legjelentősebb magyar tömbterületei.

Érdekes kivétel Marosszék, ahol ugyan a hallgatók több mint egyharmada (36,7%) magyar többségű településről érkezett, de ennél is magasabb a vegyes településekről származók aránya (50,7%). Ez jól tükrözi Marosszék átmeneti jellegét a tömb- és a szórványterületek között. Néhány régióban egyértelműen a vegyes lakosságú települések dominálnak. Kiemelkedik Szatmár: 74,7%; Marosszék: 50,7%; Szilágyság: 39,8%. Ezekben a régiókban a hallgatók többsége olyan településekről érkezett, ahol ugyan jelentős magyar közösség él, de nem alkot abszolút többséget. Ez arra utal, hogy a református gyülekezeti hálózat ezekben a többnemzetiségű térségekben is képes volt biztosítani a lelkészi utánpótlást.

A legerősebb szórványjelleg a következő régiókban figyelhető meg: Bánság: 72,2%; Nagyenyed és Dél-Erdély: 66,3%, Kolozsvár: 55,1%, Nagybánya: 50,0%. Ezekben a térségekben a hallgatók többsége olyan településekről származott, ahol a magyar lakosság aránya 20% alatt maradt. Ez különösen figyelemre méltó, mert azt jelzi, hogy a református lelkészi hivatás nemcsak a magyar tömbterületeken jelentett életpályát, hanem a szórványközösségekben élő fiatalok számára is fontos hivatásalternatívát kínált.

Néhány régió kiegyensúlyozott képet mutat. Bihar esetében a három kategória szinte azonos súllyal jelenik meg (33,9%; 30,5%; 35,6%), ami jól tükrözi a régió változatos etnikai szerkezetét. A Mezőség szintén átmeneti képet mutat (26,6%; 31,6%; 41,8%), ahol egyik településtípus sem uralkodik egyértelműen. A Magyarországról érkező hallgatók kétharmada magyar többségű településről származott, ami természetesnek tekinthető. A külföldi hallgatók között szintén magas (66,7%) a magyar többségű településekről érkezők aránya, ami azzal magyarázható, hogy külföldről elsősorban Szerbia (Délvidék), Szlovákia (Felvidék) és Ukrajna (Kárpát-alja) gyülekezeteiből, magyar településekről jöttek hallgatók.

A táblázat egyértelműen azt mutatja, hogy a KPTI hallgatói Erdély teljes magyar nyelvterületéről érkeztek. A magyar tömbterületek – elsősorban Székelyföld és Kalotaszeg – stabil utánpótlási bázist jelentettek, ugyanakkor a vegyes etnikai összetételű régiók és különösen a szórványterületek is jelentős számban adtak hallgatókat. Ez arra utal, hogy a református lelkészképzés nem csupán a magyar több-

ségű térségek intézménye volt, hanem az egész erdélyi református közösséget szolgálta. Különösen figyelemre méltó, hogy olyan szórványrégiókból, mint a Bánság vagy Dél-Erdély, a hallgatók többsége kifejezetten kis magyar népességű településekről érkezett. Ez azt jelzi, hogy a lelkészi hivatás ezekben a kisebbségi helyzetben élő közösségekben is fontos identitásőrző és közösségfenntartó szerepet töltött be, és a teológiai képzés hosszú időn keresztül képes volt biztosítani számukra a szükséges lekipásztori utánpótlást.

2.4. Az érettségi helyének szerepe a református lelkészi rekrutációban

A református lelkészi rekrutáció társadalmi hátterének vizsgálata rendjén fontos szempont annak feltárása, hogy a teológiai tanulmányokat megkezdő hallgatók mely középiskolákban szereztek érettségi bizonyítványukat. Az érettségi helye nem csupán földrajzi információt hordoz, hanem közvetetten jelzi azokat az oktatási intézményeket is, amelyek jelentős szerepet játszottak a református értelmiségi utánpótlás formálásában.

A vizsgált adatbázis 1763 hallgató érettségi helyét tartalmazza. Az eredmények alapján a hallgatók rendkívül sokféle középiskolából érkeztek, ami arra utal, hogy a KPTI beiskolázási bázisa földrajzilag széles körű volt, és nemcsak néhány kiemelt intézményre korlátozódott.¹⁴

Beiratkozás éve – 4 korszak					
<i>Az érettségi helye</i>	1944–1963	1964–1979	1980–1989	1990–2003	Összesen
	7,8%	2,2%	5,6%	1,1%	3,7%
Kolozsvár	15,0%	10,2%	18,5%	21,6%	16,4%
Marosvásárhely	8,3%	6,9%	12,0%	14,7%	10,6%
Nagyvárad	9,2%	8,9%	13,0%	8,7%	9,2%
Szatmárnémeti	10,6%	4,2%	7,4%	6,9%	7,4%
Zilah	7,2%	4,0%		7,5%	6,1%
Sepsiszentgyörgy	9,0%	2,4%		5,5%	5,5%
Nagyenyed	3,8%	7,6%	4,6%	2,0%	4,1%
Székelyudvarhely	4,7%	2,9%	2,8%	2,9%	3,5%
Szilágysomlyó	1,6%	3,3%	2,8%	3,7%	2,9%
Brassó	3,6%	3,3%		0,8%	2,3%
Dés	3,1%	2,0%	2,8%	0,5%	1,8%
Székelykeresztúr	2,5%	2,4%		0,9%	1,8%
Kézdivásárhely	1,6%	2,4%		1,5%	1,7%
Szászrégen	0,9%	2,4%	0,9%	1,2%	1,4%
Bánffyhunyad	0,2%	3,1%	2,8%	0,8%	1,3%

¹⁴ A táblázat nagysága miatt csak az összeségében 1%-ot meghaladó településeket közöljük.

<i>Az érettségi helye</i>	<i>1944–1963</i>	<i>1964–1979</i>	<i>1980–1989</i>	<i>1990–2003</i>	<i>Összesen</i>
Szamosújvár	0,2%	2,0%	3,7%	1,2%	1,2%
Nagykároly	2,0%	1,3%		0,3%	1,1%
Barót	0,9%	1,3%	2,8%	0,6%	1,0%
Beszterce	0,4%	1,1%	4,6%	0,8%	1,0%

Az adatok alapján egyértelműen megállapíthatjuk, hogy a hallgatók túlnyomó többsége néhány meghatározó erdélyi középiskolai városból érkezett. A legfontosabb kibocsátó központ a teljes időszakban Kolozsvár volt (16,4%), amelyet Marosvásárhely (10,6%), Nagyvárad (9,2%), Szatmárnémeti (7,4%), Zilah (6,1%) és Sepsiszentgyörgy (5,5%) követett. Ez jól tükrözi az erdélyi református középiskolai hálózat történeti szerkezetét.

A legszembetűnőbb tendencia Kolozsvár fokozatos felértékelődése: 1944–1963: 15,0%; 1964–1979: 10,2%; 1980–1989: 18,5%; 1990–2003: 21,6%. A rendszerváltozás után már minden ötödik hallgató itt érettségizett. Ez azzal is magyarázható, hogy itt indult leghamarább újra a református kollégium, ahonnan sok érettségiző fiatal felvételizett a teológiára.

Marosvásárhely részesedése is szinte folyamatosan növekedett: 1944–1963: 8,3, 1964–1979: 6,9%; 1980–1989: 12,0%; 1990–2003: 14,7%. Ez arra utal, hogy a székelyföldi és közép-erdélyi református középiskolák egyre jelentősebb utánpótlási bázissá váltak.

Nagyvárad minden korszakban az egyik legfontosabb kibocsátó város maradt. 1944–1963: 9,2%; 1964–1979: 8,9%; 1980–1989: 13,0%; 1990–2003: 8,7%. A kisebb ingadozások ellenére jól látható, hogy a Partium református oktatási központja végig stabilan biztosította a teológiai hallgatók jelentős részét.

Az egyházi iskolák, református kollégiumok 1990 után indultak újra, így az 1948–1990 közötti időszakban hiányoznak az egyházi iskolák az adatok közül. A vizsgálat összességében azt mutatja, hogy a református lelkészi rekrutáció oktatási háttere egyszerre őrizte a történelmi református kollégiumok meghatározó szerepét, ugyanakkor nyitott maradt a különböző középiskolai háttérrel rendelkező jelentkezők előtt is. Ez a kettősség hozzájárult ahhoz, hogy a teológiai képzés társadalmi és földrajzi értelemben széles körű utánpótlási bázissal rendelkezék. Egyéb források és interjúk alapján az vált világossá, hogy a rekrutációban fontos szerepet játszanak az 1990 után újrainduló egyházmegyei ifjúsági táborok, valamint a gyülekezetekben kialakuló ifjúsági csoportok.

2.5. A református lelkészi rekrutáció családi háttere

A lelkészi hivatás választásának egyik legfontosabb meghatározója a családi háttér. A társadalmi reprodukció elméletei – különösen Pierre Bourdieu kulturális

tőkeelmélete¹⁵ – arra mutatnak, hogy a család nem csupán gazdasági erőforrásokat közvetít, hanem olyan kulturális mintákat, értékeket és vallási attitűdöket is, amelyek jelentősen befolyásolják az iskolai és pályaválasztási döntéseket. Ezért a református lelkészi rekrutáció vizsgálatában külön elemeztük a szülők foglalkozását, iskolázottságát, valamint a lelkészcsaládi háttérét.

2.5.1. A szülők társadalmi státusza és kulturális tőkéje

A lelkészi hivatás társadalmi rekrutációjának egyik legfontosabb meghatározója a családi háttér, amelyet jelen vizsgálatban a szülők foglalkozása és iskolai végzettsége alapján elemeztünk. E két mutató együttesen jól jelzi a család társadalmi státuszát, gazdasági és kulturális erőforrásait, valamint azt a szocializációs közeget, amelyben a későbbi lelkipásztori hivatás iránti elköteleződés kialakulhatott.

7. táblázat. A hallgatók megoszlása az apák iskolázottsága szerint

	<i>Gyakoriság</i>	<i>Százalék</i>
Felsőfokú	477	27,1
Középfokú végzettség (érettségi)	143	8,1
Alacsony iskolázottság	1143	64,8
Összesen	1763	100

Az édesapák foglalkozási szerkezete alapján megállapítható, hogy a református teológiai hallgatók jelentős része mezőgazdasági, fizikai munkás, alkalmazotti, értelmiségi és egyházi családokból érkezett. Ez azt mutatja, hogy a református lelkészképzés társadalmi bázisa a vizsgált időszak egészében viszonylag széles maradt, nem korlátozódott egyetlen társadalmi csoportra. Ugyanakkor jól érzékelhető, hogy az értelmiségi és különösen az egyházi családok aránya a teljes mintában meghaladta társadalmi súlyukat, ami a lelkészi pálya részleges családi reprodukciójára utal.

Beiratkozás éve – 4 korszak					
<i>Az apa foglalkozása – összevont kódok</i>	<i>1944– 1963</i>	<i>1964– 1979</i>	<i>1980– 1989</i>	<i>1990– 2003</i>	<i>Össze- sen</i>
Lelkész	21,1%	21,8%	29,6%	16,3%	20,0%
Világi értelmiségi (tanár, mérnök, orvos, gyógyszerész)	4,5%	3,6%	13,0%	10,6%	7,0%
Kántor	0,2%	0,9%		0,2%	0,3%
Hivatalnok, tisztviselő, könyvelő	6,1%	8,7%	5,6%	8,9%	7,8%
Munkás	20,4%	29,0%	37,0%	44,2%	32,4%

¹⁵ Bourdieu, Pierre: Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Angelusz Róbert (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei. Válogatott tanulmányok*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest 1997, 156–177.

<i>Az apa foglalkozása – összevont kódok</i>	<i>1944– 1963</i>	<i>1964– 1979</i>	<i>1980– 1989</i>	<i>1990– 2003</i>	<i>Össze- sen</i>
Földműves, gazda	34,8%	22,3%	8,3%	1,8%	17,8%
Nyugdíjas	1,8%	6,0%	2,8%	8,0%	5,2%
Nincs válasz	11,0%	7,8%	3,7%	10,1%	9,4%
Összesen	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

A táblázat az apák foglalkozási hátterének korszakonkénti megoszlását mutatja be. Az adatok oszlopszázalékok, vagyis minden történeti korszakon belül 100%-ot adnak ki, így jól összehasonlítható, hogy az egyes időszakokban milyen társadalmi rétegekből rekrutálódtak a teológiai hallgatók.

Az első korszak (1944–1963): az agrár- és egyházi háttér dominanciája

A háború utáni időszakban a hallgatók legnagyobb csoportja földműves, illetve gazdálkodó családból érkezett (34,8%). Ez azt jelzi, hogy a református lelkészképzés társadalmi bázisát ekkor még elsősorban a falusi agrártársadalom alkotta.

A második legjelentősebb csoportot a lelkész családok gyermekei jelentették (21,1%), amely a lelkészi hivatás erős családi újratermelődésére utal. Szinte ugyanekkora arányt képviseltek a munkáscsaládokból érkezők (20,4%), ami arra utal, hogy a társadalmi mobilitás már ebben az időszakban is jelen volt. A világi értelmiségi családok (4,5%) és a hivatalnoki réteg (6,1%) viszonylag kisebb súlyt képviseltek.

A második korszak (1964–1979): az iparosodás hatása

A kommunista korszak második szakaszában jelentős társadalmi átrendeződés figyelhető meg. A földműves családok aránya 34,8%-ról 22,3%-ra csökkent, miközben a munkáscsaládok aránya közel 29%-ra emelkedett. Ez jól tükrözi Románia gyors iparosítását és urbanizációját. A lelkész családokból érkezők aránya továbbra is stabil (21,8%), vagyis az egyházi családi háttér továbbra is meghatározó maradt. A hivatalnoki réteg részaránya (8,7%) is emelkedett, ami a városi középrétegek fokozatos megerősödésére utal.

A harmadik korszak (1980–1989): a munkáscsaládok előretörése

A legnagyobb társadalmi változást az 1980-as évek mutatják. A hallgatók 37,0%-a munkáscsaládból érkezett, ami a legmagasabb érték az egész vizsgált időszakban. Ezzel párhuzamosan a földműves családok aránya 8,3%-ra esett vissza. Érdekes jelenség a világi értelmiségi családok arányának jelentős növekedése (13,0%), ami arra utalhat, hogy a nyolcvanas évek végére a teológiai képzés egyre inkább vonzóvá vált az értelmiségi családok számára is. Ebben a korszakban a lelkész családok részaránya közel 30%, ami a négy korszak közül a legmagasabb érték.

A negyedik korszak (1990–2003): a társadalmi szerkezetváltás

A rendszerváltozás után a munkáscsaládok váltak a legnagyobb kibocsátó társadalmi csoporttá (44,2%). Ez részben annak következménye, hogy az előző évtizedek iparosítása nyomán a munkások lettek Erdély egyik legjelentősebb társadalmi rétegévé. Ezzel párhuzamosan a földműves családok aránya gyakorlatilag eltűnt (1,8%), ami jól tükrözi az agrártársadalom visszaszorulását.

A világi értelmiségi családok aránya tovább növekedett (10,6%), ami arra utal, hogy a teológiai képzés a rendszerváltozás után egyre inkább nyitottá vált a magasabb iskolázottságú családok gyermekei előtt. A lelkész családokból érkezők aránya ugyan csökkent (16,3%), de továbbra is jelentős maradt.

A teljes mintában a hallgatók társadalmi háttere rendkívül sokszínű volt: munkáscsalád: 32,4%; lelkész család: 20,0%; földműves család: 17,8%; hivatalnok: 7,8%; világi értelmiségi: 7,0%; nyugdíjas: 5,2%, kántor: 0,3%.

A táblázat jól kirajzolja az erdélyi magyar társadalom szerkezetének átalakulását. Az 1940-es és 1950-es években a református lelkészképzés elsősorban falusi, agrárjellegű közösségekből rekrutálódott. Az 1960-as évektől viszont a munkáscsaládokból érkező hallgatók aránya nőtt fokozatosan a kommunista iparosítás következtében, miközben a földműves családok szerepe folyamatosan visszaszorult.

A lelkész családok jelenléte valamennyi korszakban magas volt (16–30%), ami azt mutatja, hogy a lelkészi hivatás továbbra is jelentős mértékben családon belül öröklődő életpálya maradt. Ez jól illeszkedik a nemzetközi hivatásszociológiai kutatásokhoz, amelyek szerint a vallásos családi szocializáció és a szülői mintakövetés a lelkészi hivatás egyik legerősebb előrejelzője.

A vizsgált időszak végére a református lelkészképzés társadalmi bázisa már kevésbé agrárjellegű, sokkal inkább munkás- és értelmiségi háttérű, miközben megőrizte a lelkész családok kiemelkedő szerepét. Ez arra utal, hogy a lelkészi rekrutáció egyszerre tükrözte az erdélyi magyar társadalom modernizációját és az egyházi hivatás hagyományos családi átörökítésének folyamatosságát.

Az édesanyák foglalkozási szerkezete részben hasonló képet mutat, ugyanakkor jól tükrözi a vizsgált évtizedek nemi szerepeit és társadalmi változásait. Az idősebb generációkban az anyák jelentős része háztartásbeliként vagy mezőgazdasági dolgozóként szerepel, míg később fokozatosan emelkedik az alkalmazotti, pedagógusi, egészségügyi és egyéb értelmiségi foglalkozást betöltő anyák aránya. Ez a változás összhangban áll a nők iskolázottságának növekedésével és egyre aktívabb munkaerőpiaci részvételével.

A foglalkozási szerkezet változásával párhuzamosan a szülők iskolázottsága is folyamatos emelkedést mutat. Az édesapák esetében fokozatosan növekedett a közép- és felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya, ami jól illeszkedik az er-

déli magyar társadalom általános modernizációs folyamataihoz. Hasonló tendencia figyelhető meg az édesanyák körében is, ahol különösen a rendszerváltozást követően vált meghatározóvá a közép- és felsőfokú végzettségű anyák számának növekedése.

Ez a folyamat túlmutat az iskolai végzettség egyszerű statisztikai emelkedésén. A magasabb végzettségű szülők rendszerint olyan családi környezetet biztosítottak, amelyben természetesebb volt a tanulás értéke, az olvasás, a kulturális érdeklődés, valamint az egyházi életben való aktív részvétel. Különösen az anyák növekvő iskolázottsága lehetett meghatározó, hiszen a családon belüli elsődleges nevelési feladatok hagyományosan nagyobb mértékben kötődtek hozzájuk. Ennek következtében a felsőfokú tanulmányok, valamint a tudatos hivatásválasztás lettek egyre inkább természetes életpálya-alternatívává a következő generációk számára.

A szülők foglalkozása és iskolai végzettsége együttesen jól értelmezhető Pierre Bourdieu kulturális tőkeelméletének keretében. A magasabb társadalmi státuszú és magasabb iskolázottságú családok nem csupán anyagi erőforrásokat biztosítottak gyermekeik számára, hanem olyan kulturális kompetenciákat, nyelvi készségeket, tanulási stratégiákat és vallási habitust is közvetítettek, amelyek elősegítették a felsőoktatásba való bekerülést és a lelképásztori hivatás választását. A református családokban gyakran társult ehhez a gyülekezeti közösséghez való erős kötődés, a rendszeres istentiszteleti részvétel és az egyházi szolgálat pozitív mintája is.

Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a lelkészképzés kizárólag a magas kulturális tőkével rendelkező családok számára lett volna elérhető. Az adatok azt mutatják, hogy a vizsgált időszakban végig jelentős maradt a falusi, mezőgazdasági vagy fizikai munkás háttérű hallgatók jelenléte. A református teológia tehát egyszerre őrizte meg társadalmi nyitottságát és mutatta a kulturális reprodukció klaszszikus jegyeit. Ez a kettősség a protestáns lelkészi rekrutáció egyik sajátos vonásának tekinthető: miközben a kulturális tőke szerepe fokozatosan erősödött, a vidéki református közösségek továbbra is fontos utánpótlási bázisai maradtak a lelképásztori hivatásnak.

Ez a jelenség azt is mutatja, hogy a református lelkészi pálya nem egyszerűen társadalmi mobilitási csatornaként működött, hanem olyan sajátos értékalapú hivatásként is, ahol a családi vallásosság, a gyülekezeti beágyazottság és a kulturális tőke egymást erősítve alakították a pályaválasztási döntéseket. Ez az összefüggés egyúttal megerősíti Pierre Bourdieu elméletének alkalmazhatóságát, ugyanakkor arra is felhívja a figyelmet, hogy a református lelkészi rekrutációban a vallási tőke és az egyházi szocializáció önálló magyarázó tényezőként jelenik meg, amely kiegészíti a klasszikus kulturális tőkeelméletet.

2.5.2. *A lelkészcsaládok szerepe*

A református lelkészi rekrutáció egyik sajátos jellemzője a generációk közötti folytonosság. Az adatbázis alapján a hallgatók jelentős része olyan családból származott, ahol a szűkebb vagy tágabb rokonságban már szolgált református lelkipásztor. Ez arra utal, hogy a családi vallási szocializáció és a személyes hivatásminták továbbra is fontos szerepet játszottak a pályaválasztásban.

Ugyanakkor a hallgatók többsége nem lelkész családból érkezett. Ez azt mutatja, hogy a református egyház a vizsgált időszakban nem csupán saját családi hagyományaira épített, hanem folyamatosan képes volt új társadalmi csoportokat is megszólítani. A lelkészi rekrutáció tehát egyszerre őrizte meg a családi hivatástradíciókat és maradt nyitott a szélesebb református közösség felé.

2.6. *A hallgatói státusz alakulása a történeti korszakokban*

A református lelkészképzés eredményességének egyik legfontosabb mutatója a hallgatók tanulmányi státusza. A vizsgálat során azt elemeztük, hogy a különböző történeti korszakokban milyen arányban fejezték be tanulmányaikat a hallgatók, illetve milyen gyakran fordult elő a tanulmányok megszakítása, az exmatrikuláció vagy más státuszváltozás.

8. táblázat. A hallgatói státusz alakulása a történeti korszakokban

Beiratkozás éve – 4 korszak					
<i>Hallgatói státus</i>	<i>1944–1963</i>	<i>1964–1979</i>	<i>1980–1989</i>	<i>1990–2003</i>	<i>Összesen</i>
Végzett	80,00%	87,30%	96,30%	93,90%	88,00%
Kivette az iratait	17,70%	8,70%	0,90%	1,80%	8,50%
Exmatrikulálva	1,60%	3,80%	1,90%	3,70%	3,00%
Elhunyt	0,40%	0,20%	0,90%	0,50%	0,40%
Átiratkozott	0,40%			0,20%	0,20%
Összesen	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

A táblázat a hallgatók tanulmányi státuszának megoszlását mutatja be a négy történeti korszakban. Az adatok oszlopszázalékok, vagyis minden korszakon belül a különböző státuszkategóriák együttesen 100%-ot tesznek ki. Ez lehetővé teszi annak vizsgálatát, hogy miként változott a tanulmányok sikeres befejezésének, illetve a lemorzsolódás különböző formáinak aránya 1944 és 2003 között.

Az első korszak (1944–1963)

A vizsgált időszak első két évtizedében a hallgatók 80%-a sikeresen befejezte tanulmányait. Ez ugyan magas arány, de egyben a négy korszak közül a legalacsonyabb. Kiemelkedően magas volt azoknak az aránya (17,7%), akik tanulmányaik során kivették irataikat, vagyis önként megszakították tanulmányaikat. Ez minden bizonnyal összefügg a második világháborút követő politikai és társadalmi

bizonytalansággal, valamint az egyházi felsőoktatás nehéz működési feltételeivel. Az exmatrikuláció aránya viszont alacsony (1,6%) maradt. A háborút követő évtizedek társadalmi és politikai körülményei jelentősen megnehezítették a tanulmányok sikeres befejezését. Erre az időszakra esnek az 1956-os forradalmat üdvözlő hallgatók elleni megtorló intézkedések és vallatások, a titkosrendőrségi zaklatások sora és a börtönbe zárás.

A második korszak (1964–1979)

Ebben az időszakban jelentős javulás figyelhető meg. A sikeresen végzettek aránya 87,3%-ra emelkedett, miközben az irataikat kivevő hallgatók aránya közel a felére (8,7%) csökkent. Az exmatrikuláció viszont enyhén nőtt (3,8%), ami arra utalhat, hogy a tanulmányok megszakítása egyre inkább intézményi döntés, és kevésbé önkéntes kilépés formájában jelent meg. Az évfolyamlétszámok megnöttek a korábbi évtizedhez képest.

A harmadik korszak (1980–1989)

Az 1980-as évek mutatják a legkedvezőbb képet. A hallgatók 96,3%-a sikeresen befejezte tanulmányait, ami a teljes vizsgált időszak legmagasabb aránya. Ezzel párhuzamosan az irataikat kivevő hallgatók aránya gyakorlatilag eltűnt (0,9%), az exmatrikuláció pedig szintén alacsony maradt (1,9%). Ez arra utal, hogy ebben az időszakban rendkívül stabil volt a hallgatói állomány, és a felvett hallgatók szinte kivétel nélkül eljutottak a diploma megszerzéséig. Ennek egyik magyarázata lehet a rendkívül szigorú felvételi rendszer és az alacsony hallgatói létszám, amely következtében a bekerülők erősen motiváltak voltak.

A negyedik korszak (1990–2003)

A rendszerváltozást követően a végzettek aránya továbbra is rendkívül magas (93,9%), bár kissé elmarad az előző korszak rekordértékétől. Az irataikat kivevő hallgatók aránya továbbra is alacsony (1,8%), az exmatrikuláció viszont ismét emelkedik (3,7%). Ez összefügghet a felsőoktatás tömegessé válásával, a nagyobb hallgatói létszámokkal és a tanulmányi követelmények differenciáltabb teljesítésével.

A teljes vizsgált időszakban a hallgatók 88%-a sikeresen elvégezte a teológiai tanulmányokat. Ez rendkívül magas végzési arány, amely jelentősen meghaladja a legtöbb felsőoktatási képzésben tapasztalható értékeket. A lemorzsolódás legfontosabb formája nem az exmatrikuláció volt, hanem a tanulmányok önkéntes megszakítása (irat kivétel), amely viszont elsősorban az első történeti korszakra volt jellemző. A valóságban ez azt is jelenthette, hogy a hallgató előtt már világossá lett, hogy exmatrikulálás vár rá, és ezt megelőzendő vette ki iratait.

A négy korszak összehasonlítása alapján jól kirajzolódik egy folyamatos intézményi stabilizálódás. Míg az 1944–1963 közötti időszakban még jelentős volt a tanulmányok megszakításának aránya, addig az 1980-as évekre a képzés rendkívül magas megtartó képességet mutatott. Ez a kedvező tendencia a rendszer-

változás után is fennmaradt, bár az exmatrikuláció enyhe növekedése arra utal, hogy a hallgatói életutak ismét változatosabbá lettek.

A lelkészképzés sajátosságát jól tükrözi, hogy a diploma megszerzésének aránya minden korszakban kiemelkedően magas volt. Ez valószínűleg a hivatástudat erősségével, az egyházi ajánlási rendszerrel, a gondos felvételi szelekcióval és a viszonylag kis hallgatói létszámokból adódó személyesebb oktatási környezettel magyarázható. Ezek a tényezők együttesen hozzájárultak ahhoz, hogy a vizsgált hat évtized során a KPTI végig magas tanulmányi eredményességet és alacsony lemorzsolódást tudott fenntartani.

Összegzés és következtetések

A kutatás célja annak feltárása volt, hogy 1944 és 2003 között milyen társadalmi és földrajzi háttérből rekrutálódtak a KPTI hallgatói, valamint hogy a vizsgált közel hat évtized során milyen változások figyelhetők meg a református lelkészi utánpótlás szerkezetében.

Az első kutatási kérdés arra irányult, hogy milyen földrajzi és társadalmi háttérből rekrutálódtak KPTI hallgatói. Az eredmények alapján megállapítható, hogy a református lelkészi utánpótlás széles társadalmi és földrajzi bázisra épült. A hallgatók Erdély valamennyi történeti régiójából érkeztek, ugyanakkor néhány térség, különösen Marosszék, Bihar, Szatmár, Háromszék, Udvarhelyszék és Szilágyság a teljes vizsgált időszak folyamán meghatározó szerepet játszott a rekrutációban. A települési háttér vizsgálata azt mutatta, hogy a lelkészi utánpótlás legfontosabb bázisai mindig a falusi és kisvárosi közösségek voltak, de azt is igazolta, hogy a rendszerváltozást követően fokozatosan nőtt a városi háttérű hallgatók aránya. A családi háttér elemzése alapján a rekrutáció társadalmilag heterogén volt, ugyanakkor az értelmiségi és magasabb iskolázottságú családok szerepe fokozatosan erősödött. Kiemelendő továbbá a lelkész családok jelentős hozzájárulása, amely a hivatás családon belüli továbbörökítésének tartosságára utal.

A második kutatási kérdés arra vonatkozott, hogy kimutathatók-e szignifikáns változások a református lelkészi rekrutáció társadalmi szerkezetében a négy történeti korszak között. Az elemzések alapján a válasz egyértelműen pozitív, ugyanakkor ezek a változások nem azonos mértékben érintették a vizsgált dimenziókat. A földrajzi rekrutáció alapvető szerkezete meglehetősen stabil maradt, vagyis ugyanazok a történeti régiók és egyházmegyék biztosították a hallgatók jelentős részét. Ezzel szemben jól lehetett érzékelni a társadalmi háttér fokozatos átalakulását. Emelkedett a magasabb iskolázottságú szülők aránya, növekedett a női hallgatók száma, a rendszerváltozás után pedig erősödött a városi származású hallgatók jelenléte. A statisztikai elemzések több esetben szignifikáns kapcsolatot mutattak ki a történeti korszak és a vizsgált társadalmi változók között, ami arra utal, hogy a politikai és társadalmi változások a lelkészi rekrutáció szerkezetét is formálták.

A harmadik kutatási kérdés arra kereste a választ, hogy mely társadalmi tényezők bizonyultak a református lelkészi rekrutáció legfontosabb meghatározóinak. Az eredmények alapján két tényező emelhető ki. Az egyik a földrajzi beágyazottság, amely azt mutatja, hogy a református egyház hagyományos történeti központjai hosszú távon is megőrizték meghatározó szerepüket a lelkipásztori utánpótlás biztosításában, a másik pedig a családi háttér, különösen a szülők iskolázottsága, foglalkozása és a lelkészcsaládi kötődés. Ezek az eredmények összhangban állnak a társadalmi reprodukció elméleteivel, amelyek szerint a család kulturális és vallási tőkéje jelentős szerepet játszik a pályaválasztásban. A kutatás azt is megmutatta, hogy a református lelkészképzés ügye nem korlátozódott a hagyományos lelkész családok világára, ugyanis a vizsgált időszakban az új társadalmi csoportok is folyamatosan felvállalták azt.

A kutatás egyik legfontosabb tanulsága, hogy a református lelkészi rekrutáció egyszerre mutat folytonosságot és alkalmazkodást. Folytonosságot abban az értelemben, hogy a történelmi református régiók, a falusi gyülekezetek és a családi vallási szocializáció végig meghatározó szerepet játszottak a lelkipásztori utánpótlásban, és alkalmazkodást is, ugyanis a társadalmi modernizáció, az iskolázottság növekedése, a nők egyre nagyobb részvétele és a rendszerváltozást követő nyitottabb társadalmi környezet új rekrutációs mintázatokat eredményezett.

Összességében a vizsgálat arra a következtetésre jutott, hogy a KPTI hallgatói állománya nem egy szűk társadalmi elitből vagy kizárólag lelkész családokból rekrutálódott, hanem az erdélyi református közösség széles társadalmi bázisát tükrözi. A hagyományos közösségi és családi értékek, valamint a társadalmi változások együttesen alakították azt a rekrutációs modellt, amely a vizsgált közel hat évtized során biztosította a református lelkipásztori utánpótlást.

Felhasznált irodalom

- Bourdieu, Pierre: *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése*. A kötetet válogatta, a fordítást ellenőrizte Ferge Zsuzsa, Léderer Pál. Ford. Ádám Péter, Ferge Zsuzsa, Léderer Pál. Utószó: Ferge Zsuzsa. Társadalomtudományi könyvtár. Gondolat Könyvkiadó, Budapest 1978.
- Bourdieu, Pierre: Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Angelusz Róbert (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei. Válogatott tanulmányok*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest 1997, 156–177.
- Fazakas Sándor: A protestáns etika feladata, alapjai, hagyományai és az erkölcsi meggyőződés kialakítása. In: uő (szerk.): *A protestáns etika kézikönyve*. Kálvin Kiadó – Luther Kiadó, Budapest 2017, 15–50.
- Francis, L. J. – Hills, P.: Psychological Well-being and Ministry Satisfaction among Church of England Clergy: A Longitudinal Study. In: *Pastoral Psychology* 69 (2020), 45–60.

- Glock, Charles Y. – Stark, Rodney: *Religion and Society in Tension*. Rand McNally & Company, Chicago 1965.
- Hoge, Dean R.: *The First Five Years of the Priesthood: A Study of Newly Ordained Catholic Priests*. Liturgical Press, Collegeville 2002.
- Max Weber: *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*. Ford. Józsa Péter, Lissauer Zoltán, Somlai Péter. A Társadalomtudomány Klasszikusai. Cserépfalvi Könyvkiadó, Budapest 1995.
- Nagy Géza: *A Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet története*. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 1995.
- Ősz Sándor Előd: Egy beiratkozási anyakönyv tanulságai. A kolozsvári Református Teológiai Fakultás hallgatói 1895–1948. In: *Református Szemle* 111. (2018/4), 436–448.
- Savickas, Mark L.: Career Construction: A Development Theory of Vocational Behaviour. In: Brown, Duane (ed.): *Career choice and development*. Fourth edition. Jossey-Bass, San Francisco, USA 2002, 149–205.
- Sógor Árpád: International Clergy Career Research – A Summary Review. In: *Belvedere Meridionale* 38 (2026/1), (28–42).
- Super, Donald E.: Vocational Adjustment: Implementing a Self-Concept. In: *The Career Development Quarterly* 36 (1988/4), 351–357.
- Wehler, Hans-Ulrich: Pierre Bourdieu. Az életmű magva. In: *Korall* (2001/3–4), 247–252.
- Wittberg, Patricia: The Influences of Families on Religious Vocations. In: Thomas P. Gaunt (ed.): *Pathways to Religious Life*. Oxford University Press, New York 2018, 37–60.
- Levéltári és primer források*
- Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet Levéltára. Beiratkozási anyakönyvek (1944–2003).
- Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet Levéltára. Hallgatói törzskönyvek és személyi nyilvántartások (1944–2003).

* * *

The Social Background of Reformed Ministerial Recruitment in Transylvania (1944–2003)

Drawing on a comprehensive database of all 1763 students enrolled at the Protestant Theological Institute of Cluj-Napoca between 1944 and 2003, this study examines the social and geographical background of recruitment into the Transylvanian Reformed ministry. Using descriptive statistical methods, the research compares four historical periods (1944–1963, 1964–1979, 1980–1989, and 1990–2003) and explores the students' characteristics by gender, age, type and region of place of origin, and family background. The study concludes that the social base of Reformed theological education displayed both continuity and adaptation in response to changing political and social conditions.

Keywords: Reformed theological education; social background; geographical origin; historical sociology; Transylvania.